

HABER METİNLERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: TEMEL SORUNLAR VE ÖRNEK ÇALIŞMALAR

Ayşe İNAL*

Günümüzde içinde yaşadığımız toplumsal 'gerçekliği' anlamlandırmamız, gazetelerde okuduğumuz, televizyon kanallarında izlediğimiz, seyrek de olsa radyolardan dinlediğimiz haberlerle sıkı sıkıya ilişkilidir. Farklı okuma süreçlerine dayansa da, 'haber' olarak adlandırılan bu öykü anlatım biçimi, günümüz insanının çevresi ile ilişki kurmasında önemli bir araçtır. Sıkça tekrarlanan tanımlara göre haberi yapan, etrafımızda olup biten 'ilginç', 'beklenmedik', 'alışılmadık' olaylardır. Günlük yaşamımızın karmaşası içinde çevremizdeki insanların yaşamlarının içine küçük birer röntgenci merakıyla dalmamızın alışkanlığının bir uzantısı değil midir medyada dinlediğimiz, okuduğumuz pek çok olaya ilişkin o sınırsız bilme isteği? Eğer konu komşu muhabbetinde mahallenin denetimini sağlayan bir dedikodu mekanizmasının varolan kültürel değerleri pekiştirici yönde işlediğini reddetmezsek, medyadan günboyu verilen haberlerin çok farklı bir işlevi olmadığını da farkedebiliriz. Ama sorun medya ve tartışılan 'haberler' olunca koskoca bir siyasal, ekonomik, kültürel yapıdır gözetilen. Ardında sürdürülense, bu yapıya ilişkin toplumsal uylaşımdır.

Tartışmaya 'haber nedir?' sorusu ile başlarsak, önemli bir adım atmış oluruz. Ama biz bir adım daha atıp 'Aslında haber diye birşey var mı?' sorusu ile başlarsak, tartışmamızı farklı bir düzlemde sürdürme olanağını bulabiliriz. 'Haber gerçekliğin bir inşa biçimidir' diyen Tuchman (1978) öncelikle haberin sözcük olarak bizlere neyi işaret ettiğini sormamız gerektiğini vurgulamıştır. Hepimizin kültürlenmesinin bir parçası olarak "haber" varlığı sorgulanmaksızın kabul edilen ve sonra da varolan biçimi içinde anlamlandırılmaya çalışılan bir sosyal fenomen değil midir? Peki o zaman bu haber dediğimiz öykü anlatım biçimi ne işe yarar? Kimlerin işine yarar? Kimler, ne adına yaparlar bu işi? Mahalleli Fatmanın komşularına olup biteni anlatırken mahallesinin namusunu korur. Ya gazeteci öyküsünü yazarken kimleri korur, gözetir? Elbette kendisinin ya da gazetesinin çıkarını değil! Gözetilen, sıkça tekrarlandığı gibi 'halkın, ulusun çıkarlarıdır', başka deyişle onların 'yararıdır', 'çoğulculuktur', 'demokrasi'dir'...

* Yar. Doç. Dr., A.Ü. İletişim Fak. Gazetecilik Bölümü Genel Gazetecilik A.B.D.

Basını yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü güç olarak nitelleyen görüşlerin bu kuruluşlara atfettiği, temsili demokrasiye dayanan siyasal sistemlerde medyanın çoğulculuğu sağlayan neredeyse en önemli araç olduğudur. 19. yüzyılda gazetelerin ucuzlaması, partilerin birer organı olmaktan çıkıp kar eden kapitalist işletmelere dönüşmesi ile birlikte, habere, gazeteciye ve gazetelere bakış açısında da bir değişiklik olmuş ve yüzyıl boyunca yaşanan dönüşümler sonucunda, 20. yüzyılın başında 'basın özgürlüğü' kavramı çoğulcu liberal düşünceyle içiçe geçmiş olan yeni tanımına kavuşmuştur. Siyasal süreci bir görelî dengeler bütünü olarak kavrayan çoğulcu yaklaşımın temelinde siyasal iktidarın toplumun bütününe yayılmış olduğu görüşü yatar. Seçimden seçime oy kullanmaktan öte bir süreç olarak tanımlanan siyasal katılım, baskı gruplarının siyasal iktidar üzerinde kuracakları bir denetim mekanizması ile dengelenecek, böylelikle çıkarlar örgütlenerek seslerini duyurabileceklerdir. İşte bu noktada basın dördüncü güç olarak karşımıza çıkar. Kamu oyunu bilgilendirecek, bireyleri çıkarları hakkında düşünmeye zorlayacak, su yüzüne çıkmamış sorunları gündeme getirecek, bu sorunlar için çözüm seçenekleri önerecek, bunlar hakkında düşündürüp halkın siyasal kararlarını belirleyecek olan yazılı ve görsel basın organları olacaktır.

Bu görüş açısından hareket edildiğinde, haberciliği medyanın başat işlevi olarak tanımlamak mümkün. Liberal yarışmacı bir ortamda örgütlenmiş basın ve yayın kuruluşları çoğulculuğun sesi, yaratıcısı ve kendisi olarak benimsenmektedir. Çoğulculuğu basın özgürlüğü kavramı ile özdeşleştirerek tanımlamak pek çoğumuz için siyasal sorumluluktan kurtulmak ve totolojik bir açıklamaya yuvarlanmak oluyor. 1993 yılında özel radyoların kapatılması üzerine basının konuyu ele alıp değerlendirmesinde başvurduğu ve aynı zamanda günün siyasal muhalefeti tarafından da geliştirilip pekiştirilen bu çoğulculuk söylemi, aslında mantar gibi biten özel medya kuruluşlarının çıkarlarını gizleyen ve bir türlü uygun bir sayıla düzenlenemeyen iletişim ortamının varlığını haklılaştıran bir söyleme dönüşmüştür. Dönemin tartışmaları içinde 'çoğulculuk' 'çok seslilik' kavramı içinde erimiş, çok seslilikten kastedilen ise özel radyoların yayınladığı müziğin sesi olmuştur. 'Radyomuz kapatılmasın diyerek arabalarının antenlerine siyah kurdeleler takanların kaygıları acaba istedikleri müziği dinlemekten öte ne idi?' sorusunu sormak pak da haksız olmayacaktır. Basının dördüncü güç olduğunu söyleyenler, herhalde bu gücü, müzik yayınlarından öte, yani medyanın eğlendirip hoşça vakit geçirtmekten öte başka işlevlerine dayandırmaktadırlar.

Çok sesliliğin değişik görüşlerin dillendirilmesi olmaktan çıkıp, farklı müziklerin dinlenmesi olduğu bir ortamda tartışmayı basının gücü ve işlevinin geleneksel tanımı üzerine kurmak belli ki bizi çok farklı bir boyuta götürmeyecek ve varolan kısır tartışma ortamının tüm yananamlar dizgesi içinden çıkarmayacaktır. Öyleyse basının böyle bir gücü olup olmadığını tartışmak yerine basının neden bu biçimde tanımlandığını anla-

maya çalışmak gerektiği inancındayız. Öncelikle şunu söyleyebiliriz, basın dördüncü güçtür dediğimizde bir önkabuller zinciri tarafından elimiz kolumuz bağlanır. Doğrudan devlet karışımının ve sansürünün olmadığı bir ortamda basının tanımı gereği özgür olduğunu söylemek, özgürlüğün belli bir tanımının dışına çıkamamamızı da beraberinde getirir.

Basın ve siyasal yapı arasındaki ilişki sadece doğrudan karışımın varlığı ya da yokluğu üzerine temellendirilemez, nasıl ki basın ve ekonomik yapı arasındaki ilişki sadece bir mülkiyet sorununa indirgenemezse. Güç/iktidar sahiplerinin, amaçlı, iradi karışımının varlığını sorgulayan araççı bakış açısından kurtulduğumuzda, habercilik olgusunun tüm doğrudan karışımın, kasıtlı, iradi etkilemelerin ötesinde, kendine özgü şekilde yapılanmış bir süreç olduğunu görürüz. Buradan, tekrar 'haber diye bir şey var mı?' sorusuna geri dönersek, 'Haber' kavramının belli bir tanımını çoktan benimsemiş olduğumuzu, karşı çıkarken bile bu belirlenmişlik içinde hareket ettiğimizi fadkederiz. Nedir bu anlam?

Haberi tanımlayan gazetecinin eylemlerinin ne olduğu ve ne olması gerektiğine ilişkin önkabullerdir. Haber, olayın, olgunun kendisi değil ama belli bir süreç içinde, belli kriterlere göre seçilen ve yine belli bir süreç içinde belli kriterlere göre sunulan olgudur. Bu seçim ve sunum süreci haber değerlerinin önemini vurgulamamızı zorunlu kılar. İlginç olan olaylar haberdur. Peki neye göre ilginç? Beklenmedik olan olaylar haberdur. Peki, bireylerin beklentileri nerede ve nasıl belirlenir? Olumsuz (negative) olaylar haberdur. Peki, olumsuzluğu tanımlayan evrensel bir 'olumlu' (positive) norm tanımı var mıdır? Önemli kişilere, önemli devletlere ilişkin olaylar haberdur. Peki, bir artist adayının hayatı kendi hayatımızdan neden daha önemlidir? Galtung ve Rouge'un (1988) belirttiği gibi en önemli iki haber değeri, sözkonusu olayın olumsuzluğu (negativity) ve katılan aktörlerin bilindikliğidir. Herhangi bir gösteri yürüyüşü sessiz sakin gerçekleştirildiğinde pek fazla haber değerine sahip değilken, çatışmalar, yaralanmalar, tutuklanmalar olduğunda haber olur. Burada gazeteci için önemli olan gösterinin amacından, kimler tarafından düzenlendiğinden çok, gösteri sırasında olup bitenlerdir.

Hindistan'da yaşanan British Carbide felaketinin yıldönümünde İngiltere'de düzenlenen gösterilerin basın tarafından nasıl sunulduğuna ilişkin bir çalışmanın bulgularına göre, İngiliz basını, gösteriye neden olan felaketten hemen hiç söz etmezken, gösteri sırasındaki çatışmaları haberin temel konusu yapmış ve bu denli önemli bir gösteriyi nedenleri ve amaçları açısından sorgulamaya girişmemiştir (Shudson, 1986).

Halloran, Elliot ve Murdock (1970) 'Gösteriler ve İletişim' adlı çalışmalarında, İngiltere'de 1968 yılında yapılan Vietnam savaşı karşıtı gösterilerin nasıl bir çerçeve içinde ele alınıp sunulduğunu incelemiştir. Yazarlara göre haberlerin sunumuna ilişkin nesnellik, tarafsızlık, den-

gelilik gibi kavramlar da seçime ilişkin haber değerleri gibi ele alınmalıdır. Bu görüşlere katılmakla birlikte, burada önemli bir ayrıma değinmek yerinde olacak. Haber seçimine ilişkin yukarıda sözünü ettiğimiz haber değerleri, (beklenmediklik, olumsuzluk, vb.) haber olan olayın içsel (intrinsic) bir özelliğine dayandırılmaktadır. Oysa tarafsızlık, dengelilik gibi sunuma ilişkin haber değerleri, doğrudan gazetecinin olay karşısında takınması gereken tavır ile ilişkilidir. Diğer bir deyişle, gazetecinin rolünün ne olduğunun tanımlanması, 'haber'in ne olduğunun tanımlanmasını da beraberinde getirir. Nesnellik, hakkında bilgi edinilip aktarılacak nesne ve olaya ilişkin epistemolojik bir tavıra işaret eder. Tarafsızlık, siyasal eğilimlerden arınma durumunu, yani haberde, olay ve yorum arasında konulması gereken sınırı gösterir. Dengelilik ise, sanki tüm bunların sağlanamazlığını kabul edercesine geliştirilen bir ehvan-i şer ilkesi gibidir. Farklı görüşlere eşit biçimde yer verilmesi tarafsızlığın ve nesnelliğin haberde sağlanmasının tek yolu gibidir. Hackett'in (1983) belirttiği gibi, bu tarz bir dengelilik arayışının altında yatan 'ancak tüm tarafların sesinin duyurulduğu bir durumda hakikate (truth) ulaşılabileceği' inancıdır.

Bu liberal ilkelerin bütünüyle yadsınmasının mümkün olmadığı görüşündeyiz; ama bütünüyle sağlanabildiği durumlarda. Millvari bir düşünce ve ifade özgürlüğü, sınırsız bir tartışma ortamı arayışının ifadesidir. Oysa gazeteci için dengeli haber yazmak siyasal arenada sesini duyurabilmiş görüşlerin yeniden dillendirilmesinden başka bir şey değildir. Yani bizzatıhi güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların görüşlerini varolan seçenekler biçimine dönüştüren bir süreçtir. Glaskow University Media Group'un (1983) İngiltere'deki grevlerin medyadaki sunumuna ilişkin araştırmalarında ortaya çıkan sonuç, grev yapan işçilerin kendi amaçlarını açıklayıp haklılaştıran sözlerinin haberlerin içine girememesi ve grev olgusunun iktidar sahibi (siyasal, ekonomik ve entellektüel) çevrelerce tanımlanmasıdır.

Jensen'in (1987) belirttiği gibi, haberde toplum değişik alanlardan (sphere) oluşmuş bir şekilde sunulmaktadır. Bunun sonucunda kamusal olan özel olandan, siyasal olan ise ekonomik olandan ayrılıp izole edilmekte ve ekonomik konular somut nedenleri olmayan şeylermiş gibi verilmektedir. Jensen'e göre ekonomik eğilimler siyasal nedenleri ile ilişkilendirilmemekte ve bu sunum haberde ideolojik bir hegemonya biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik olanın siyasal olandan ayrılması ve yapısal bir bütünlük yerine şeyseleşmiş (reified) açıklamaların egemen ideolojisinin yeniden üretimine yönelmesi, sonuçta bizi haber olgusunu ele alırken eleştirel bir bakış açısının gerekliliğinin ve kaçınılmazlığının içine sürükler. Eagleton'ın (1991) çok da haklı olarak belirttiği gibi, yaşadığımız ülke, hele de ileri kapitalist refahı yaşamamış bir ülkeyse böylesi bütünsel eleştirel bir anlayışın gerekliliği şu aşamada kaçınılmazdır.

Aşağıda eleştirel metin analizlerinin dayanması gerektiğini düşündüğümüz 'kitle iletişimi', 'iletişim' ve 'dil' kavramsallaştırmalarından kısaca söz ettikten sonra aynı metodları kullanmasalar da, benzer metodolojik anlayışları paylaşan haber çalışmalarından üç örnek tartışılacaktır. Haber analizleri bir "dil" ve "söylem" analizidir. Dolayısıyla sözkonusu araştırmaların metodolojisi dil olgusunun nasıl kavramsallaştırıldığı ile de sıkı sıkıya ilişkilidir.

Haber Metinleri Üzerine Yapılan Analizlerin Önemi ve Sınırlılıkları

İletişim süreci, kitle toplumu kuramlarının kalıtı olan 'kitle iletişimi' kavramsallaştırması içinde ele alındığında karşımıza kompartımanlara ayrılmış bir süreç çıkar. Kaynak, ileti ve hedef bu sürecin birer parçasını, birer aşamasını oluşturur. Süreci yalınlaştırdığımızda, kitle iletişim kurumları ve burada çalışan personel kaynağı oluşturur. Kurumlar tarafından üretilen içerikler ileti ve bunları tüketen kişiler de hedef kitledir. Her ne kadar bu tarz bir modele sadık kalarak konuya yaklaşmak pratik bir yarar sağlarsa da, böyle bir yaklaşım bizi kitle iletişimi soyutlamasından kurtaramaz. Dahası, sözkonusu yaklaşım izleyici ve okurları homojen ve yekpare bir kitle (mass) olarak ele alır ve bu yaklaşımla bireyler arasındaki farklılıkları ya yok sayar ya da bunları sosyal psikoloji kavramlarının yardımı ile bireysel farklılıklar olarak açıklar. Farklılıkların ardında yatan siyasal, ekonomik, kültürel yapı ise büyük oranda gözardı edilir.

Bu yaklaşıma alternatif olabilecek farklı diğer bir yaklaşım ise, bizi kitle iletişim kavramsallaştırmalarından kurtarıp, dil ve söylemsel pratikler içinde sürekli oluşmakta olan bir 'özne' anlayışına götürecek olan daha geniş ve dinamik bir 'iletişim' kavramıdır. İletişim dendiğinde, kurum ve kişiler gibi taşıyıcı araçların (agents) ötesinde ve onları da kapsayacak bir biçimde- kültüre, dile ve ideolojiye ilişkin tartışmalar daha net ve anlaşılabilir biçimde su yüzüne çıkar. Bireyler sonu gelmez, durdurulamaz ve tersine döndürülemez anlam üretim sürecinin birer parçası olup: söylemsel pratikler içinde, bir yandan yaşadıkları kültürel ve siyasal yapı içinde biçimlenmekte diğer yandan bu yapıya da izlerini bırakmaktadır. Materyalist bir anlayışla düşüncenin dil dışı bir şey olmadığını kabul ettiğimizde, gerek içsel (intra personal) iletişimimizi gerek de başkalarıyla (inter personal) iletişimimizi sınırsız ve sonsuz bir anlamlandırma pratiği biçiminde kavramak mümkün olur. Her konuşma edimi (speech act) ayni zamanda bir anlam değişimi (modification) ve konuşmada her sıra alış (turn taking) anlam üzerine bir müzakere (negotiation) olarak görüldüğünde dilin canlı, devingen yapısı karşımıza çıkar. Ayrıca bu değişken yapı beraberinde değişen ve oluşan bir özneyi de getirir.

"Bu bağlamda anlam bahse konulan bir şeydir. Bahse girersiniz. Hakikat (truth) üzerine değil, birşeyler söyleme üzerine bahse

girersiniz... Konuşabilmek için bir yerlerde konumlandırılmak zorundasınızdır. Kendinizi konumlandırmamak için konumlandırmanız bile, konumunuzu geri çekmek isteseniz bile, dilden kurtulmak için dile girmek zorundasınızdır. Bunun başka yolu yoktur. Anlamın paradoksu budur.” (Hall, 1991:51)

Anlamlandırma ister içsel konuşma biçiminde olsun, ister birine/lerine birşey söyleme biçiminde olsun bir edimdir. Ve yine ister spontane bir konuşma durumu söz konusu olsun, ister medya aracılığı ile olsun, kendisine birşeyler söylenen kişi söyleyen ile kısmi de olsa karşılıklı bir ilişki içindedir. Yapısalcı ve sonrası dil tartışmalarının kendisine çok şey borçlu olduğu Ferdinand Saussure, dil (la langue) ve söz (parole) ayrımını ortaya atarak kendisinden sonraki tartışmaların vurgularını da etkilemiştir. Saussure’a göre, dili sözden ayırmak demek ‘toplumsal olguyu bireysel olgudan’ ayırmak demektir. Dil (la langue) temel olgudur, söz ise ikincildir ve az çok rastlantısal niteliktedir (Dilbilim Dersleri: 16). Culler’in belirttiği gibi “... dilbiliminde la langue incelemesi göstergelerle birleşim kurallarını yaratan ayrımların dökümünü içerirken, parole incelemesi bizi, dil kullanımının gerçek konuşmada hangi biçim ya da biçim birleşimlerinin kullanılma sıklığını içerdiğini anlamaya götürecektir.” (Culler, 1985: 35). Saussure’un ikinci ayrımı artsüremli ve eşsüremli analiz ayrımıdır. Eşsüremli analiz dil dizgesinin kesitsel analizidir. Artsüremli analiz ise dizge oluşturmamayan ardışık öğelerin analizidir. “Dilde art süremli ne varsa onu yaratan sözdür” (Dilbilim Dersleri: 107) diyen Saussure seçimini eşsüremli analizden yana yapmıştır. Dolayısıyla söz (parole) üzerinde değil fakat ‘la langue’ üzerine odaklanmıştır. Coward ve Ellis Saussure’un bu ayrımının dil analizi açısından sonuçlarını şöyle özetler:

“... langue’ın belirli bir dönemdeki analizidir. Bu paradigmanın analizidir, belki bir anda veya belli bir dönemde varolanın eşsüremli (senkronik) analizi. İkinci analiz tarzı üretilen gerçek bileşimlerin üretilen anlamlandırma zincirlerinin, yani parole’un analizidir. Bu sentagmatik analizdir, zaman geçişi içinde ortaya çıkanın artsüremli (diyakronik) analizi... yapısalcı dilbilimde bu ayrım neredeyse bütünüyle paradigmatik analiz tarzında yoğunlaşmaya yol açtı.” (Ellis ve Coward, 1985: 30)

Materyalist dilbilimcilere göre Saussure’un kuramı tamamen yanlış olmasa da başaşağı durmaktaydı. Volosinov Saussure’un önceliklerine karşı çıktı. Ona göre anlam sadece dil sisteminin bir ürünü değil fakat kullanım pratiklerinde toplumsal sistemle dilin kesiştiği durumların ürünüdür (Fiske, 1991). Aynı dil sistemine ait herhangi bir işaret kullanıldığı özgül durumlarda farklı vurgular taşıyabilir. Anlam üzerine girilen mücadele toplumsal mücadelenin bir parçasıdır. Toplumdaki iktidar/güç ilişkilerinin dilde nasıl taşındığı Saussure’un üstünde durmadığı hatta

Fiske'ye göre farkında dahi olmadığı bir sorundur. Volosinov, yukarıda kısaca söz ettiğimiz la langue ve parole ayrımına karşı çıkarken artsürem ve eşsürem kavramsal olarak ayrılmasını da sorgular.

“Nitekim eşsüremli bir sistem, nesnel bakış açısından, tarihsel oluş sürecindeki hiçbir gerçek uğrağa (moment) tekabül etmez. Ve aslında artsüremli bir bakış açısına sahip dil tarihçisi bakımından eşsüremli bir sistem yalnızca, zaman içerisindeki her gerçek anda (instant) ortaya çıkan sapmaların kaydedilmesine yarayan uzlaşımsal bir ölçeğe hizmet eder.” (Volosinov, 1973: 66)

Saussure'un parole ve la langue ayrımına karşı çıkan Marksist bir başka araştırmacı da bu kavramlar yerine dilsel taban ve söylemsel süreçleri getiren Pecheux. Araştırmacının temel çabası ideolojik üst yapı, psikiyatri teorisi ve dilbilim araştırmaları ile söylemsel süreçleri, tarihsel materyalist bir perspektifle biraraya getirmek. Pecheux'a göre dilin semantik yapısını incelemek fonetik ve sentaktik incelemelerden farklı bir bakış açısını gerektirmekte, zira semantik analizde dilsel edimin olduğu toplumsal ve tarihsel koşullar birincil bir öneme sahip (Woods, 1976). Araştırmacı öznenin kimliğinin ait olduğu söylemsel formasyonla ilişkisi içinde oluşan anlamlandırma pratiklerinde belirlediğini vurgular. Gösteren ile gönderge arasındaki bir özdeşlik öznenin ona egemen olan söylemsel oluşumla arasındaki hayali özdeşliğin bir parçasıdır.

Yapısalcı analizin üç mihenk taşı -ki önemleri disiplinlerarası bir alan olarak iletişimin gelişmesi açısından da yadsınamayacak kadar büyüktür- Marx Freud ve Saussure, ideoloji, dil ve kültür içinde bireyin konumlanmasını geçerli bir soru olarak ortaya koymanın gereğini ve bunu ivedilikle yanıtlamanın önemini ortaya koymuşlardır. Hall'a (1991) göre bu üç araştırmacı eski 'kimlik' mantığının çözülmesine neden olmuşlardır. Marx tarihsel pratiklerin önemini vurgulamış, Freud, bilinçdışının önemini ortaya çıkarmıştır. Saussure ise dil dizgesi ve işaret sorunu üzerinde durmuştur. Bu üç büyük düşünürün katkılarını birleştirmek ve geliştirmek yönünde vurguyu Ellis ve Coward'ın yazılarında görüyoruz:

“Özne'nin hem Marksizm hem de psek analiz tarafından oluşturulan anlamlandırma teorisi içinde anlaşılması, anlamlandırma sürecinde işareti sadece bir uğrak olarak görmeyi gerektirir. Bu anlamı üreten ve yerleştiren an, uğraktır, fakat önceden verilmiş mutlak bir ilişki değildir. İşaret, yani gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki, yüklemi yapan özne için bir konum inşa ederken belirlenir” (Coward ve Ellis, 1985: 211)

Lacan, Althusser, Barthes ve post yapısalcı araştırmacılar yukarıda sözü edilen özne sorunsalı etrafında toplanmış, ve bu sorunsalın tanımlan-

masında bugün gelinen noktaya değerli katkılarda bulunmuşlardır. Ama, artık bu özne 'kitle iletişimi' kavramsallaştırmasının ortaya getirdiği izleyiciden farklı bir özne medya metinlerinin direkt, güçlü, tek yönlü etkisine açık bir özne değil. Ya da bireysel psikolojik özellikleri ile açıklanabilecek bir özne de değil. Hele egemen ideolojinin tek yönlü konumlandığı biçimlendirdiği bir özne hiç değil. Medya metinlerini, haberleri kendine göre okuyup anlamlandıran bir özne. Haberler diğer kurgusal medya metinleri gibi bir söylem, ve haber de kurgusal metinlerde olduğu gibi gerçeği anlamlandırmak için hikayelere dayanıyor (Fiske, 1987). Haberin insanları gerçek bireyler ve haber gerçekliğini bu bireylerin edimlerini, sözlerini ve tepkilerini aktararak kuruyor. Haberde sosyal ve politik olaylar bireylere dayandığı sürece ortaya geliyor ve bu yolla haber gerçeğin 'anlaşılabilir ve otantik' bir varyasyonunu kuruyor. Fiske'nin haklı olarak belirttiği gibi bu tarz bir haberciliğin sonunda olayların kökenleri siliniyor ve bireyin motivasyonu eylemlerin kökeni olarak ortaya çıkıyor.

Haber bir söylem, ama edebiyattan, sinemadan, tv. dizilerinden farklı özellikleri olan bir söylem. Gazetecinin bireysel tarzını getirmesine pek de izin vermeyen bir uzlaşma dayanan. profesyonel etik kurallar içinde yapılmış bir söylem. Haber metinlerinde kapanmayı da ortaya çıkaran haberin dayandığı profesyonel etik kod. Haberlerin söylemsel yapısı içinde iktidar/güç sahibi kişi ve kurumların olaylara getirdikleri açıklamaların inanılabilirliğini kurmasını sağlayan, nesnellik, tarafsızlık ve dengelik gibi sunuma ilişkin haber değerleri. Bu nosyonların dolayısıyla gazeteciler belli görüşlerin haber olan olayın çerçevelenmesinde egemen bir konuma yerleşmesine aracı olmaktalar. Bir sonraki bölümde değineceğimiz araştırmalar bu tarz bir haberciliği gözler önüne seren çalışmalar.

Herhangi bir olayı habere dönüştürürken kendi görüşlerini gizlemesi gerektiğine inanan gazeteci, bu kaygıyla haber kaynaklarının tanımlarına dayandığı sürece bu kişilerin ve kurumların söylemlerini yeniden üretmekte yeniden üretmekte. Diğer yandan ilerde daha detaylı olarak değineceğimiz bir başka süreç daha devreye girmekte. Gazeteciler kimi zaman bu kaynak açıklamalarını aktarma oldukları vurgusundan da çıkararak, (tırnak işaretleri veya atıflar kullanmayarak) halkın sesine sözüne dönüştürmekte ve bu görüşlerin inanılabilirliklerini güçlendirmekteler. Ayrıca her ne kadar tarafsızlık iddiasına dayanırsa dayansın haberin dili, yani gazetecilerin sentaktik ve lexical seçimleri haberin içine sızan farklı ideolojik söylemlerin açığa çıkma biçimleri, ve bu seçimler çoğu kez uzlaşımsal, yani gazeteden gazeteye çok fazla farklılıklar sergilememekte. Örneğin sıkça kullanılan 'terörist', 'eylem', 'gösteri' gibi sözcüklerin gerisinde belli politik yaklaşımlar söz konusu (Murdock ve Hansen, 1985; Dijk, 1988b; Fang, 1994). Diğer yandan polis, ve yargı kurumlarının eylem ve kararlarının pasif cümleler ile verilmesi yine haber sentaksının uzlaşımsal bir özelliği (Dijk, 1988a, 1988b; Fang, 1994).

Haberlerde ele alınan konu ve olayların çerçevelendirilmesinde haber kaynaklarının açıklamalarına çokça dayanılması tüm dünya basınının pratiklerinde gözlenen bir durum. Daha önce sözünü ettiğimiz GUMG'un çalışmalarında, Halloran, Elliot ve Murdock'un Londra'da gerçekleşen anti Vietnam gençlik gösterilerinin sunumu üzerinde konuya ilişkin ilk çalışma diyebileceğimiz analizlerinde sözünü ettiğimiz bu çerçevelendirme (framing) sorununa ilişkin vurgulara rastlıyoruz. Halloran ve arkadaşlarının araştırmalarının sonuçları İngiliz basınının, Londra'da yapılan gösterileri ele alırken, daha öncede Paris'de aynı amaçla yapılan ve polis ve göstericiler arasında çatışmayla sonuçlanan olayın basın tarafından sunuluşunda kullanılan çerçeveleri adapte edip kullandığını ortaya koymuştur. Olumsuzluk (negativity) gibi bir haber değerinin seçim ve sunumda belirleyici olarak görüldüğü bu durum daha önce sözünü ettiğimiz Bhopal yıldönümüne ilişkin haberde de benzer biçimde ortaya çıkmıştır. Göstericilerin amaçlarının ne olduğundan çok gösteri sırasında olup bitenin üzerine kurulan bir haberin ideolojik belirlenme açısından önemi tabii ki yadsınamaz.

Luck (1989) 'Çernobil'in Paketlenmesi' adlı makalesinde, ABD basınının Çernobil kazası ardından takındığı tavrı sergiler. İncelenen gazetelerin hepsinde Sovyetler Birliği tarafından konuya ilişkin olarak yapılan açıklamaların bir komünist komplo çerçevesinden yansıtılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Basın, verilen rakkamlara inanmamış ve olayın vehametinin gizlendiğine dair kuşkucu bir tavırdaki sözbirliği etmiştir. Olaydan bir süre sonra Gorbachev'in ülkeye Batılı uzmanları çağırarak onların görgü tanıklığını devreye sokması aniden ABD basınının çerçevelerini ters yüz etmiş ve haber medyası bir süre suspus olmuştur.

Haber metinlerinde olaylara ilişkin çok kısa bir arkaplan (background) bilgisine yer verilmesi, bazen de bu tarz bir bilginin hiç yer almaması sıkça vurgulanan bir sorundur (Dijk, 1988a; Dahlgren, 1992; Graber, 1994). Bunun sonucu olarak sözkonusu olan olayların tarihsel ve toplumsal nedenlerinin ne olduğundan çok, olayların sorumlularının kimler olduğu haber metinlerinde öne çıkmakta ve özellikle adliye haberlerinde sorumluların belirlenmesi resmi açıklamalara dayanılarak yapılmaktadır (Sigal, 1986). Etterna ve Glaser'in (1988) belirttikleri gibi bu durum masumiyet ve suçun yapılmasına hizmet etmekte, ve olayın sorumlusunun tanımlanması aynı zamanda suç olgusunun tanımlanmasını da beraberinde getirmektedir. Graber'a göre liberal habercilik anlayışının temelinde yatan altı sorudan (kim, ne, nerede, ne zaman, neden ve nasıl soruları) 'neden' ve 'nasıl' soruları basında en çok gözardı edilen sorular. Haber olan olayın neden ve nasıl olduğu belli bir bağlam ve arkaplan bilgisini de habere taşıyacak olan sorularken hakkında en az yazılanlar da bunlar olmakta. Graber, haber metin çözümlemelerini gazetecilerle yaptığı görüşmelerle birlikte değerlendirdiği çalışmasında, gazetecilerin bu tarz bir bilgi eksikliğini zaman azlığına bağladıklarını bulmuş (1994; 493). Biz de

Türk yazılı basın haberciliğine ilişkin çalışmalarımızda benzer bir bulgu ile karşılaştık (İnal; 1992).

Haber metinleri üzerine yapılan analizlerde çokça sözü edilen başka bir kavram da daha önce belirttiğimiz gibi anlatsal kapanmadır ('narrative closure'; Bennett ve Edelman, 1982; Bruck, 1989). Bennett ve Edelman pek çok haber metninde seçici bir dokümantasyona başvurulup ve bunun sonunda bir gerçeklik duygusu yaratılmak istendiğinden söz etmektedirler. Bu tarz bir seçici sunum, metinde eksik kalan yerlerin okuyucu tarafından doldurularak, tamamlanarak, okunması ve haber metinlerinden benzer değer ve inançlar çıkarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Yazarlar bu durumun ideolojik açıdan yolaştığı sonuçları şöyle özetlemekteler:

"Hep karşımıza çıkan ve artık klişeleşmiş haber öyküleri, eski ideolojik anlamların ve çözümlerin toplumsal hakikat (truth) olarak sunumunu perdelerken, sürekli değişen dinamik bir dünya resmi çizer (1982: 156). ABD halkının bu çarpık iletişimden ötürü ödediği trajik bedel, dünya sorunların ve bunları çözmek için üretilen yeni yaklaşımları öğrenmekten fiilen mahrum kalmaktır. Bunun tersine anlatsal kapanma sorun formülleştirimi ve çözümünün yeknesaklaşmasıyla sonuçlanır." (1982: 169)

Haberlerde sunulan çerçevelerin okuyucu tarafından adapte edilerek benimsendiği yolundaki iddialar bizi tartışmaya başladığımız noktaya geri döndürüyor. Medya metinleri üzerinde yapılan pek çok analiz -ki bunların büyük bir kısmı içerik çözümlemesi tekniğini kullanarak pozitivist bir epistemolojik bakış açısından konuya yaklaşmışlardır- belirli metinsel özellikleri, ya kaynak kişi ve kurumların siyasal eğilimleri ya da izleyicinin tutum ve inançları için veri olarak almışlardır (Holsti, 1968). Bu bakış açısı içinde pek çok haber araştırması yapılmış ve haber metinlerindeki siyasal 'yanlılık' sergilenmeye çalışılmıştır. Söz konusu araştırmaların temel iki özelliğinden söz etmek mümkün. Birincisi, bu tarz araştırmalarda medyanın dili anlamların şeffaf birer taşıyıcısı olarak görülmüş ve yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız dil konusundaki önemli kuramsal tartışmalar hemen hemen bütünüyle gözardı edilmiştir. Diğer yandan okuyucunun bu metinleri okuduğunda sergilenmeye çalışılan 'yanlı' tavırdan etkileneceği düşünülmüş ve okuyucu için de uzantıları olan ve yine yukarıda da kısaca yer verdiğimiz öznenin anlamlandırma pratikleri ile ilgili tartışmalar neredeyse görmezden gelinmiştir.

Buradaki temel sorun kanımızca, başta da sözünü ettiğimiz kitle iletişim kavramsallaştırmasının yetersizliğinde yatmaktadır. Gerek belli haber metinlerinin alınılması soruna, gerekse diğer metinlerin anlamlandırılması sorununa yeterli bir yaklaşım, 'iki aşamalı enformasyon akışı', 'pekiştirici etki' gibi aslında fazla bir açıklayıcılığı olmayan ve ge-

çici bir boşluk doldurmaktan öteye gitmeyen kavramlardan kurtulmak yoluyla olur. Kompartmanlara ayrılmış bir sürecin kompartimanlarının bağlanma noktalarını oluşturan bu kavramlar daha geniş bir iletişim kavram-sallaştırması içinde hiçbir yere oturmazlar.

İzleyicinin bir metni okuma ve anlamlandırması o metnin belli özellikleri tarafından belirlenir tarzında bir önermeden yola çıktığımızda, metin çözümlemeleri birdenbire olduğundan fazla bir öneme kavuşur. Bu tarz bir yaklaşımın bilimsel araştırma metodlarına fazlaca öncelikli bir önem tanıdığı su götürmez bir gerçektir. Nihayetinde metni okuyup çözümlemeye çalışan akademisyenler de kalıplaşmış okuma biçimlerinden hareket etmekte değil midirler? Gerek nitel, gerekse nicel metodolojilerden yola da çıksalar, tüm okumalar belli epistemolojik çerçevelerin ve belli metodolojik tavırların bir ürünüdür.

Daha geniş bir iletişim kavramının benimsenmesi, -ki bunun içinde dilin kullanım pratikleri, söylemsel pratiklerin önemi ortaya çıkar- kanımızca bu sınırlılıklardan kurtulmanın bir yoludur. Bu konuda, yani izleyiciye ilişkin analizlerin hangi doğrultularda gelişmesi gerektiği konusunda uzunca bir tartışmaya girmek bu yazının amaçlarını aşan bir girişim olur. Ama tüm bunlardan sonra şunu rahatça söyleyebiliriz, haber metinleri üzerinde yapılan çözümlemeler belli çerçevelerin yinelenmesini, belli anlatsal kapalılığı, belli bir doğallaşmayı ortaya çıkarsa da, bunların izleyici ve okuyucular için ne gibi sonuçları olacağını şimdiden, hele de kesin bir dille söylemek pek doğru olmaz. Bu, yapılan tür çalışmaların önemlerini yadsımdan çok, bulgularını yanlış çıkarsamalara sürüklememek endişesiyle eklenen bir vurgu olarak anlaşılmalıdır.

Burada özellikle vurgulamak istediğimizi şey, metin analizlerinin alımlama konusunda daha açılımlı yaklaşımlarla birleştirilmesi gereğidir. Yoksa metin analizlerinin yararlı olmadığını söylemek istemiyoruz. Bilakis, bu araştırmalar önemlidir, gereklidir ve yapılmalıdır. Özellikle haber metinleri üzerine yapılan analizler gazetecilerle kaynak kişi ve kurumların arasında yapılanmış ilişkilerin haber metinlerine hangi biçimlerle yansıdığını sergilemek açısından aydınlatıcıdır. Bizce haber metinleri üzerine yapılacak çalışmaların önemi de buradadır. Kaynak kişi ve kurumların söylemlerinin haber metinlerine giriş biçimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmaların paylaşması gereken yukarıda sözünü ettiğimiz tarzda geniş bir iletişim kavramıdır. Aşağıda böyle bir bakış açısından yola çıkarak haber metinleri üzerinde yapılan birkaç çalışmayı daha yakından gözden geçireceğiz. Bu çalışmalar bize kaynak kişi ve kurumların söylemlerinin haberin söylemini nasıl belirlediğini ve bu belirlenmenin varolan siyasal ve kültürel pratikler açısından önemini ortaya koyacaktır.

Haber Metinleri Üzerine Örnek Çalışmalar

Gereğini vurguladığımız dinamik bir iletişim yaklaşımı, bize, haber konusunda yapılacak analizlerde de kılavuz olmalıdır. Haber üreten kurumların içsel iletişimlerini bu açıdan kavramaya yönelik bir yaklaşım klasik örgüt kuramının kavramlarını aşmaya yönelik bir çabanın başlangıcı sayılabilir. Diğer yandan, habercilik işinde çalışan kişilerin haber kaynakları ile kurdukları iletişimin biçimini anlamamızı da mümkün kılar. Haberlerin üretim süreci üzerine yaptığımız ve gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan çalışmamızdan ortaya çıkan sonuca göre muhabirlerle kimi kamusal otoriteler arasında kurulan 'enseye şap-lak' türü, zaman zaman da fazlasıyla sırdış vüzyüze ilişkiler, haberlerde kullanılan kaynak kişi ve kurumların söylemlerinin toplanması ve haberde yansımalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Böylesi bir bakış açısıyla toplanan bulgular bugün için bizim konuya ilişkin fazla bir şey söylememizi mümkün kılacak düzeyde değilse de bu tür araştırmaların gereği açıktır.

Haber üretim sürecini incelerken nasıl bir yol tutulması gerektiği aynı zamanda haber metinlerinin belli özelliklerini anlama ve açıklama çabasının da ayrılmaz bir parçasıdır. Bugüne dek bu sürece bakış açılarındaki egemen olan iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkün. Bunlardan birincisi daha çok mikro pratikler üzerinde duran bir yaklaşım ki bunu çoğulcu, geleneksel paradigmaya dayanan çalışmaların içinde görmek mümkün. Bu paradigmanın yukarıda sözünü ettiğimiz öncüllerini eleştirerek aşma çabasını fenomenolojistlerin araştırmalarında görmekteyiz. Diğer yandan, haberi bir ideolojik yeniden üretim olarak görüp kavramaya yönelik farklı bir yaklaşım gerek araççı gerek yapısalci siyasal kuramlardan kökenlenip medya konusunda da ve haber konusu özelinde de yansımalarını bulmuştur (Murdock, 1980). Murdock, 'Maddi, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar aynı zamanda entellektüel üretim araçlarını da yönlendirirler' türü bir önermeden yola çıkan katı bir araççı perspektifi üretim pratikleri üzerinde durmamakla eleştiriyor.

Öte yandan, örneğini Garnham'm (1983, 1990) yazılarında gördüğümüz katı bir ekonomi politik yaklaşımı ise metin analizlerinin önemini kavrayamamış görünmekte. Garnham'a göre İngiliz edebiyat geleneğinden kökenlenen bu tarz metin analizleri ideolojinin idealist bir kavranışı üzerine oturmaktadır. Sözkonusu çalışmalar, ekonominin tarihsel ve toplumsal örgütlenme biçiminden bizi uzaklaştırmakta ve soyut bir 'kapitalizm' kavramsallaştırması sınırları içinde kalıp, medyanın da 'kapitalist medya' soyutlaması ile ele alınmasını beraberinde getirmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz yaklaşımların her ikisi içinde metin analizlerinin gereği yeterince anlaşılamamış olduğunu söylemek mümkün. Fenomenolojistler ise üretim pratikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Son olarak, geleneksel çoğulcu paradigma içinde ise hem üretim süreci üzerine

analizler ve hem de metin analizleri yapılsa bile, bu tür içerik çözümlemelerinin daha önce sözünü ettiğimiz dinamik bir iletişim kavramsallaştırmasından yola çıktığı söylenemez.

Burada daha detaylı bir biçimde inceleyeceğimiz haber metin analiz örnekleri haber üretim sürecini böylesi özet açıklamalardan özellikle kaçınarak ele alan ve haber metinlerini de daha geniş bir perspektifle, üretim sürecine, yani bağlamlarına oturtarak açıklamaya çalışan araştırmalar. İlki Hall ve diğ.'nin 'Krizlerin Denetimi' (Policing the Crisis) adlı eski de olsa kapsamlı çalışmaları. İkincisi Murdock ve Hansen'in 'Kalabalığın İnşası' (Constructing the Crowd) adlı araştırmaları. Üçüncüsü ise van Dijk'in dünya basınından seçilmiş geniş bir örnekleme haber söyleminin benzer yapısını sergilediği çalışma: 'Uluslararası Haberlerin Yapısı' (The Structure of International News).

Krizlerin Denetimi: 'Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order', S. Hall, C. Critcher, T. Jefferson, J. Clarke ve B. Roberts tarafından yapılmış ve 1978'de yayımlanmış. Çalışma, 'sokak soygunu' (mugging) olarak adlandırılan yasadışı olayların sosyal düzenin çözülmesinin bir göstergesi olduğu görüşünden yola çıkarak, ırk, suç, gençlik gibi temaların bu 'sokak soygunu' imajı etrafında nasıl biçimlendiğini sergilemeyi amaçlamıştır. Bu biçimlenişin ideolojik belirleyici (aktarıcı, conductor) olarak İngiltere'deki ekonomik krizin ve buna bağlı olarak siyasal süreçte ortaya çıkan meşruiyet krizinin eklemlenmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Hall ve diğ. bu çalışmada 'sokak soygunu' olaylarının basında haber oluş biçiminin ardında yatan siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik yapılanma üzerinde durmuştur.

Çalışma CCCS (Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi) tarafından gerçekleştirilmiş. Merkezin kültürel pratiklerin 'göreceli özerkliği' kavramı üzerine kurulu Marksist bir yaklaşım çerçevesinde çalışmalarını sürdürdüğü bir döneme rastlıyor. Hall Merkezin kuramsal çerçevesini şöyle özetlemekte:

"Ama gerçekte bir düşünce tarzı olarak yapısalcılıkdaki en güçlü çizgi radikal bir çeşitliliğe yönelir -söylemlerin heterojenliği, kertelerin özerkleşmesi, herhangi bir birliğin, göreceli özerk olan bir birliğin bile etkili bir dağınıklanması. Böylece 'göreceli özerklik' sorunsalı daha doğru bir şekilde 'yapısalcılık' ve Marksizmin teorik sınırlarda birbirleriyle karşılaştıkları bölge olarak nitelenir." (Hall, 1984: 29)

Hall'a göre modern yapısalcı yaklaşım, insanların kültürel kodlar ve sistemler içinden ve aracılığıyla konuştuklarını vurgulaması, yukarıda sözünü ettiğimiz yaklaşımlar çerçevesinde dilin yapısı (la langue) üzerinde fazlaca durması bakımından önemli katkılarda bulunmuştur. Merkezin

yaklaşımının gelişmesine yapısalcı dil çalışmalarının yanı sıra Althusser ve Gramsci'nin yazılarının da önemli katkıları olmuştur.

Althusser'in önemli bir kuramsal katkısı yeni bir toplumsal bütünlük (totality) kavramını kazandırmış olması. Bu kavramla birlikte kültürel ve ideolojik düzeyin göreceli özerkliği de tartışmaya açılmıştır. Ayrıca Althusser, altyapı üstyapı arasındaki belirlenme ilişkisini indirgemeci bir açıklamadan kurtararak, ideolojiyi pratikler biçiminde kavramsallaştırmış, ideolojinin düşünce sistemleri biçiminde ele alınmasına karşı çıkmıştır. Hall'un belirttiği gibi; "Althusser'in kendisi ve ondan etkilenenler ideolojiler, kültür, ve sınıfsal formasyon arasındaki ilişki sorununu yeniden biçimlendirdiler." (1984:33).

Gramsci'nin katkıları ise kültürel ve ideolojik olanın, sınıf ve ekonomi kavramları ile açıklanmasında her türlü indirgemeciliğe karşı çıkmış olmasında. Gramsci'nin politik olanın özgüllüğü vurgusu, sağduyu (common sense) kavramına verdiği anlam ve ideolojilerin kitleleri organize ve mobilize etmedeki sosyal rolü üzerinde durması diğer önemli katkıları. Ve nihayet tüm bunların birleşip bütünlendiği 'hegemonya' kavramı:

"Özünde , hegemonya, 'tayin edici ekonomik çekirdek' üzerinde yönlendiricilik yeteneği kazanmış temel bir toplumsal grubun (Gramsci bütünlüklü ve sorunsuz bir yönetici sınıftan değil, fakat sınıfsal katmanlar arasında kurulan ittifaklardan sözeder), bu yönlendiriciliği bir dizi ulusal görevler yoluyla toplumsal formasyonu birleştirmeye ve yeniden inşa etmeye girişerek, bütün bir sivil toplum ve devletde toplumsal, siyasal ve kültürel önderlik ve otorite kurabileceği bir uğrağa doğru genişletmeye muktedir olduğu tüm süreçlere gönderme yapar." (Hall, 1984:35)

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hall, dil, ideoloji ve sınıf ilişkisi konusundaki tartışmalarda Gramsci'den olduğu kadar Volosinov'un dil konusundaki düşüncelerinden de yararlanır. Yazara göre ideoloji ve dilin sıkı bir ilişki içinde olması aynı şey olmaları anlamına gelmez. Sosyal savaşım dil ve söylem içinde gerçekleşse de ideolojilerin sabit bir sınıf tekabüliyetinden söz edilemez (1982). Ideolojilerin zorunlu bir sınıf tekabüliyetleri olmasa da bu, kimi durumlarda sınıfların belirli ideolojileri olmadığı anlamına gelmez. Önemli olan esnek bir perspektiften bu özel durumları ortaya çıkarıp sergilemektir.

Yukarıda kısaca merkezin temel yaklaşımını çerçeveleyen kuramsal eğilimlerden ve kavramlardan söz ettik. Bu yaklaşım çerçevesi içinde medyanın rolü nedir sorusu, karşımıza, belli bir iktidar bloğu ya da yönetici sınıfın, rıza ve meşruiyete dayanan yönetiminin sürdürülmesinde, çoğunluğun ulusal çıkarlar üzerinde uyuşmasının sağlanmasının önemini tar-

tışmaya getirir. Medya bir komplo mantığı içinde iktidar sahiplerinin çıkarlarının yansıtıcısı değildir; ancak, herkesin katıldığı bir uyuşmanın sınırları içinde hareket ettiğinde meşruiyetini sağlayabilir.

üç ayağına Hall ve diğ.'nin 'Policing the Crisis' çalışmasında belirttikleri gibi, haber üretim sürecinde önemli üç durak, habercilik işinin örgütlenme biçimi, haber değerleri ve üretim anıdır. Nesnellik, tarafsızlık gibi normlar basının güncel işleyişini bir yandan meşrulaştırırken diğer yandan basını akredite kaynaklara bağımlı duruma getirirler. Çalışmada belirtildiği gibi haber değerleri de belli tarihsel ve toplumsal durumlara bağlı olarak biçimlenmektedirler. Araştırmada incelenen 'soskalk saldırısı' olayları belli bir döngüsel ritim izleyerek haber değeri kazanmışlar ve bu olayların sunumu çerçevesinde hukuk ve düzen teması işlenmiştir. Bu çalışmada Hall ve Diğ.'nin haber çalışmalarına kattığı iki önemli kavram var, bunlar; 'birincil-ikincil tanımlayıcılar' (Primary- secondary definers) ve 'halk devimi' (public idiom) kavramları... Şimdi bunları kısaca görmeye çalışalım.

göreceli özerklik Araştırmacılar medyanın göreceli özerk konumundan yola çıkarak tartışmaya girerler. Her ne kadar medya kapitalist bir mülkiyet ilişkisi içinde de olsa, günlük rutinlerinde gazeteciler ve haber üreticileri doğrudan ekonomik kontrolün ulaşmadığı göreceli bir özerkliğe sahiptirler:

"Bunun yerine, medyanın herhangi basit bir anlamda güçlülerin emrinde olmaksızın 'son kertede' nasıl olup da güçlülerin tanımlarını yeniden üretir hale geldiğini görebilmek için haber üretiminin daha yeknesak yapılarına dikkat çekmek istiyoruz. Burada, sosyal olayların birincil ve ikincil tanımlayıcıları arasındaki önemli ayrımın üzerinde durmalıyız." (Hall ve diğ., 1978:57)

birincil tanımlayıcılar Medya sonsuz haber kaynakları arasında sınırsız bir seçim yapmaz. Günlük rutinleri içinde 'güvenilir' kaynakların, yani akredite kaynaklarının durum tanımlarına sürekli bağımlı bir konumdadır. Bunlar da önde gelen siyasetçiler, devlet bürokrasisinin ve özel örgütlerin üst düzeyindeki kişiler, varlığını kabul ettirmiş baskı gruplarının üst düzey kişileri ve uzman olarak tanımlanan kişi ve kuruluşlardır. Burada bir parantez açarak bu tür bir bağımlılık ilişkisi vurgusuna fenomenolojistlerin çalışmalarında da rastladığımızı eklemek gerekir. Sözü edilen bu haber kaynakları kimi durumlarda basın için özel bültenler yayınlayarak (hazır söylemler üreterek), diğer yandan günlük rutinlerinde sürekli haber malzemesi olabilecek işlere girerek (parlamento, hükümet, mahkemeler), basının gündemini belirlerler. Bu kişi ve kuruluşlar Hall ve diğ. 'birincil tanımlayıcılar' (Primary definers) şeklinde adlandırıyor. Basın ise bu birincil tanımlayıcıların olaylara ilişkin durum tanımlarını aktarmakta. Ama bu aktarış asla pasif bir 'ayna' konumundan değil. Basın, birincil tanımlayıcı-

cıların durum tanımlarını, yapılanmış pratikler ve profesyonel değerlerden dolayımıyarak aktarmakta. Daha önce belirttiğimiz gibi bir yandan 'tarafsızlık', 'dengelilik' ve 'nesnellik' gibi haber değerleri, diğer yandan haberde olgusal olanla yorumun ayrılması yönündeki norm, haber üreticileri ve gazetecileri sürekli olarak akredite kaynaklara, yani birincil tanımlayıcılara bağımlı bir konumda tutar.

Yazarlara göre, medya ve iktidar sahibi haber kaynakları arasındaki bu yapılanmış ilişkiler medyanın ideolojik rolüne ilişkin tartışmaları tekrar gün ışığına getirir. Yönetenler, yani iktidar sahipleri, bu yönetimi sadece zor üzerine değil, aynı zamanda bir uyulaşım üzerine kurarlar. İktidar sahiplerinin düşüncelerinin kamuda yayılması ve benimsenmesinde, yani bu uyulaşımın sağlanmasında önemli bir kanal da yine medyadır. Peki, medya bunu yaparken, tek bir blok gibi mi davranır, yoksa tek tek farklı yayın organlarının kendilerine ait belli görüşleri, bakış açıları var mıdır?

Hall ve diğ. burada medyanın 'secici' rolüne işaret etmektedirler. Birincil tamamlayıcıların söylemleri medya tarafından tıpatıp alınıp aktarılmazlar. Medya bu ham madde üzerinde oynar; her yayın organı, kaynaklardan elde edilen hazır materyali, kendi kriterleri (yayın politikaları) doğrultusunda bir seçim sürecine tabi tutar. Farklı basın kuruluşlarının farklı haber değeri öncelikleri vardır. Her gazetenin seslendiği farklı bir okuyucu tipi vardır. Yazarlara göre tüm bu farklılıklar, sonuçta, gazetele-
rin farklı sosyal kişilikleri olduğunu kabul etmemizi gerektirir. Bunun bir uzantısı olarak farklı gazetelerin kamuya seslenirken kullandıkları dil de birbirlerinden farklıdır. Bu farklılığı yazarlar farklı medyaların farklı bir halk deyimi (pubic idiom) vardır şeklinde açıklamaktadır. Bu farklılığın sınırlarını Hall ve diğ.'i şu biçimde özetliyorlar:

"Her ne kadar burada farklı gazetelerin farklı dilleri olduğunun üzerinde durduysak da bu vurgu abartılmamalı. Zaman zaman medyanın temsil ettiği savunulan şey geniş bir çoğulcu sesler silsilesi değil, belli ideolojik sınırlar içinde kalan bir silsiledir." (Hall ve Diğ., 1978:61)

Gazeteciler haberlerini yazarlarken, yani bir yandan belli toplumsal olayları habere dönüştürürken, diğer yandan bu toplumsal olayları 'halkın diline' (public language) aktarırlar. Bu aktarma süreci birincil tanımlayıcıların söylemlerini, sözlerini 'halkın deyimine' dönüştürme sürecidir. Bu sürecin sonunda, gazeteci yazdığı habere dışsal bir referans (halkın sesine sözüne bir referans) sağlamış olur. Nesnellik, tarafsızlık gibi profesyonel normlar zedelenmeden ve hatta bunlar aracılığı ile medya okuyucusunun gözünde neyin önemli olduğunu (olması gerektiğini) ona söyler. Bu süreç kesinlikli haberde 'olması gerektiği söylenen' olay ve yorum ayrımını zede-
lemez. Haberde dillenen halkın sesidir, daha doğrusu akredite kaynakların söylemlerinin, sözlerinin halkın sesine dönüştürülmüş biçimidir,

ama a sla gazetecinin kendi 'özel' yorumu değildir. Hall ve diğ. bu süreci özetledikten sonra, medyanın bu rolünün- yazarlar bunu medyanın gündem belirleme işlevi olarak tanımlıyorlar- önemini şöyle özetliyorlar:

"... biçimsel resmi tanımların gündelik konuşmanın terimlerine tercüme edilmesinin gerçekleştiği aralıksız süreç, bu iki söylem arasındaki bağlantıları aynı anda hem pekiştirir hem de gizler. Yani, medya, her vesileyle halkın dilini alır, başat ve uyuşumsal çağrışımlara bulaşmış olarak geri iade eder" (Hall ve diğ., 1978: 62)

Yazarlara göre medya bu işlevi içinde iktidar sahipleri ve halk arasında bir dolayımlayıcı (mediator) görevi görür. Bu akredite kaynakların söylemleri ve sözleri doğrultusunda bir kamu oyu oluşturma sürecidir. İktidar sahibi kurum ve kişilerin durum tanımları çerçevesinde bir kapanmayla sonuçlanan bu süreç neden farklı grupların durum tanımlarının medyaya sızmasına izin vermez?

Hall ve diğ. bu soruyu yanıtlarken, haber üretiminin zamansal ve mekansal sınırlamalara karşı oluşan bir süreç olduğuna dikkat çekerler. Haber üretiminin yapısı ve pratikleri medyayı egemen çevrelerin açıklamalarına yöneltirler. Araştırmacılar adliye haberlerinin, toplumsal uyuşum sağlamada, ayrı bir yeri ve önemi olduğuna dikkat çekerler. Haber değerini oluşturan ise haber olan olayın varolan uyuşum tehdit ediyor oluşudur: 'Eğer haberi, sorunsal gerçekliği haritalandıran bir şey olarak kavırıyorsak, o zaman suç neredeyse tanım gereği bizzat haberdur.' (Hall ve diğ. 1978:66) Ayrıca 'şiddet' her zaman önemli bir haber değeridir, ve adliye olaylarının haber olmasında içerdikleri şiddetin dozunun da önemli bir payı vardır. Adliye haberlerinin özel bir türü olan 'sokak soygunları'da 1972 Ağustos'undan, 1973 Ağustos'una dek haber değeri içeren bir olay olarak İngiliz basınının gündemine gelmiştir.

Bu çalışmada Hall ve Diğ. 'sokak soygunu' olaylarının döngüsel bir ritim izleyerek haber değeri kazanmasını birincil tanımlayıcıların önemine bağlarlar. Öncelikle belli adli olaylar bu sözcük kullanılarak polis tarafından adlandırılmış, basın ise bu adlandırmayı ve tanımlı kopya ederek haberlerinde kullanmıştır. Ama daha da önemlisi, birincil tanımlayıcılar ve ikincil tanımlayıcılar (basın) arasında kurulan ve karşılıklılığa (reciprocal) dayanan ilişkidir. Zira sadece polis bültenlerinde değil, fakat kayıtlarda, yargı kararlarında da benzer bir tanım sıkça kullanılmıştır. Yazarlara göre basın, 'sokak saldırılarını' kamusal bir sorun olarak tanımlarken, bir yandan konuya ilişkin adli açıklamaları haklılaştırmış, diğer yandan bizzat olayın "tanımının" kendisini de haklılaştırmıştır. Öte yandan, soruna

ilişkin görülmekte olan davalarda karar veren yargıçlar, basının kendilerinden alarak, halkın sesine, sözüne dönüştükleri kendi söylemlerinden dolayı bir biçimde yararlanarak yargı kararlarını açıklar olmuşlardır. Ve sonuçta basın, her ne kadar göreceli özekliğinden sözedilse de devletin ideolojik aygıtına dönüşmüştür.

Kalabalığın İnşası: Popülist Söylem ve Basında Sunumu. Hansen ve Murdock bu çalışmalarına Van Dijk'dan yaptıkları bir alıntıyla başlıyorlar; 'Haberin inşası, herşeyden çok, el altında bulunan söylemlerin yeniden inşasıdır.' (van Dijk, 1983:28). Yazarlar, Temmuz 1981 olaylarının basında sunumunu incelemişler ve öncelikle o dönemde gündemde olan, öne çıkmış siyasal söylemleri ele alarak konuya girmişler. Özellikle üzerinde durdukları yeni sağ tarafından geliştirilen ve kamuda hukuk ve düzen tartışmalarının belirleyicisi olan otoriter popülist söylem. Çalışmanın amacı, olayları izleyen hafta içinde ulusal basında popülist söylemin hangi biçimlerde yeniden üretildiğini sergilemek. Söz konusu olaylar, Cuma akşamı Londra'nın kuzeyinde başlamış. Dazlakların, Faşist partilerinin başı çektikleri olaylar bir pop konseri sırasında çıkmış. Aynı gece Liverpool'da zenciler ve polis arasında bir çatışma daha olmuş. Çevredeki dükkanların tahrip gördüğü, arabaların ateşe verildiği bu çatışma, sabah saat 7'ye dek sürmüştü. Ertesi gece olaylar daha da yoğun bir biçimde gelişmiş. Irili ufaklı olaylar ertesi hafta Çarşamba gecesine dek sürmüştü.

Murdock ve Hansen İngiliz muhafazakar düşüncesinin temelde politikacılar ve halk arasındaki farklılıklara dayandığını belirtiyorlar. Fakat bu eski paternalistik etos şiddete dayanan popülist eğilimler karşısında eski yerini kaybetmiş durumda. Burada yazarlar Thatcher'in 1979 seçimlerindeki siyasal eğiliminin egemen eğilime dönüştüğünden söz ediyorlar. Yeni Tory popülizminin eski dikey ayrımı (mülk sahipleri ve işçiler arasındaki, zenginler ve yoksullar arasındaki) yerini, İngilizler, onların gelecekteki yaşam biçimleri ve yabancılar (buna saldıranlar) arasındaki yatay ayrıma bırakmış durumda. Thatcher'in söyleminde bunu oluşturan öğelere sıkça rastlamak mümkün:

"Bana, suç olgusunu, gelecek seçimlerde bir sorun olarak ortaya getirip getiremeyeceğimi soruyorlar. Yanıtım Hayır. Bunu bir sorun haline getirecek olan İngiliz halkıdır." (Murdock ve Hansen, 1985:230)

Popülist söylem, İngiltere'nin son dönemlerindeki gerileyişini, sağduyuda (common sense) yerleşik tema ve imajları harekete geçirerek açıklamak eğiliminde. Yazarlara göre Victorian değerlere bu geri dönüş aynı zamanda o dönemin korkularına ve saplantılarına (idefixlerine) da bir geri dönüş demek.

Diğer yandan, Murdock ve Hansen 'kalabalık' sözcüğünün İngiliz muhafazakar düşüncesindeki olumsuz yananamları üzerinde duruyorlar. Kalabalık şiddet, aşırılık, irrasyonelite demek; halktan, kamudan ayrı bir şey kalabalık, onlara zıt, karşıt bir olay. 1981 olaylarına ilişkin popülist söylem 'kalabalığın' bu olumsuz anlamı üzerine kuruluyor. Olaylara katılanlar kamunun düzenini bozan kızgın bir kalabalık olarak tanımlanıyorlar. Söylenen şu; bu irrasyonel kalabalık ancak etkili polis gücü aracılığı ile durdurulabilir.

Araştırmacıların bulgularına göre popüler basın, olayları sunarken kullandığı başlıklarda, Londra'da geçmişte olan gösteri olaylarının olumsuz imajını, şimdilerde ortaya çıkan siyah azınlığın tehditkar imajı ile birleştirmiş. Basın Tory popülizmine paralel olarak bu tür gösterileri siyasal nedenlerinden izole ederek ve bunlara katılanları 'sokak saldırganları', 'futbol hooliganları' gibi şiddet olaylarına katılanlara benzeterek, çareyi daha etkili bir polis gücünde aramayı haklılaştırmıştır. Olayların değerlendirilmesinde olası karşıt söylemler ise, olayların tamamen farklı çerçevelere çekilmesini sağlayamadığından popülist söylemin egemen söylem olmasını engelleyememiştir.

Çalışmanın bulgularına göre incelenen gazetelerin yazı işlerinin (editorial) çizgisi popülist söyleme paralel bir görüş sergilemiştir. Mail gibi muhafazakar bir gazetede bu özellik daha yoğun olsa da, incelenen diğer iki gazetede de (Mirror, Guardian) sıklıkla görülmüştür. Murdock ve Hansen popülist söylemin çerçevesinin basın tarafından aynen alınmış olmasını şöyle açıklamaktadırlar:

"Olayların popülist tanımının etrafında bu 'kapanmanın' başlıca nedenlerinden biri, kıdemli polislerin ve muhafazakar politikacıların açıklamalarının sistematik olarak ayrıcalıklı kılınmasıdır. (1985:243)

...

Fakat bu kapanma sadece kimin alıntılanacağı ya da gazetelerin neyin üzerinde duracağını seçimi ile ilgili bir sorun değildir. Bu diğer yandan, total bir ideolojik etki yaratmak üzere, bu tanımlamaların ve açıklamaların sunumda nasıl organize edildiği, başlıklarda ve ana metinde kullanılan dilin fotoğraflarla nasıl bütünleştiğinin biçimi ile ilgili bir sorundur." (Murdock ve Hansen, 1985:345-6)

Araştırmacılara göre haber başlıkları, okuyucuya haberi okurken bir yorum çerçevesi hazırlaması bakımından son derece önemli. Basın, Muhafazakar politikacıların söylemlerinden alıntılar yapıp bunları başlığa çıkarırken, alıntı olduğunu gösterecek tırnak işaretlerine yer vermemekte ve

bu tarz bir sunumun sonucunda, okuyucuda, gazetenin görüşünün alıntıdaki görüşün aynısı olduğu kanısı yaratılmaktadır. Ayrıca, basın, göstericileri tanımlarken, 'hastalıklı', 'akli dengesi bozuk', 'hayvani' gibi sözcükleri (lexical seçimleri) kullanarak ve olayların sosyal kökenlerini sorgulayan İşçi Partisi söylemini terkederek, olayları nedenlerinde izole etmekte ve gösterileri doğal bir şiddet olgusu olarak tanımlayan popülist söylemi benimser görülmektedir. Popüler basının söylemi hemen hemen bütünüyle politikadan arındırılmış bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Yazarlara göre 'politika sadece bir kapıdan içeri girmiştir: Dışardan ajitasyon teması' (1985:250). Sonuç bölümünde Murdock ve Hansen çalışmasının temel amacını şöyle özetler:

"İlk olarak, haber medyasının, egemen ideolojiyi yeniden üretme biçimine ilişkin basit açıklamalardan kopmaya gayret ettik ve bunun yerine haberin birbiriyle yarışan söylemlerin meşruluk ve tanınma uğruna savaştığı sürekli bir çatışma alanı olduğunu önerdik. ... İkinci olarak, söylemlerin haber üretimi sürecinde nasıl değişip biçimlendiğinin daha detaylı ve duyarlı bir analizi için, içerik çözümlemesinin yerleşik tekniklerinin, dilbilimciler, yapısalcılar, ve semiyotikçilerin bakışları ile nasıl birleştirileceğini göstermeye çalıştık." (Murdock ve Hansen, 1985:225)

Hansen ve Murdock'un bu çalışmasının önemi nereden kaynaklanmaktadır? Birincisi, araştırmacılar yazılı basında yer alan haber metnlerinin söylemlerini bir bütünlük içinde anlama eğilimindedirler. Yani haberler, başlıkları, kullandıkları fotoğraflar, ana metinde yer alan temalar ve sözcük (lexical) seçimleri ile bir bütünlük içinde ele alınmışlardır. Ve daha da önemlisi, günün egemen siyasal söylemlerinin, tüm bu metinsel özelliklerin içine yansıma biçimleri sergilenmiştir. ikincisi ise, son belirttiğimiz noktayla ilişkili olarak haber metnlerini oluştukları ortamlara ilişkilendirerek anlamının önemine değinmiş ve bunu ampirik olarak göstermiş olmalarıdır.

Murdock ve Golding (1991) iletişim kuramlarında son eğilimlere ilişkin yazılarında sadece medyanın ekonomi politiği ile ilgilenen ve metinsel özelliklerle, izleyiciye ilişkin tartışmaları gözardı eden yaklaşımların ötesine geçilmesinin gereğini vurgulamışlardır. Bu medyanın ekonomi politiğinin gözardı edilmesi demek değil, tam tersine bu yaklaşımı metinsel özellikler yanı sıra izleyici için okuma alışkanlıkları açısından da sorgulamak demektir ki, medyaya yönelik yeterli ve gerekli bir yaklaşımın temelini de bu kaygılar oluşturur.

Çalışmada Murdock ve Hansen'in van Dijk'in söylem analizinden çokça etkilenmiş olduklarını görmekteyiz. Özellikle yazarların çalışmanın sonunda belirttikleri gibi, nitel bir okumanın nicel verilerle uzlaştırıl-

masının gereği, van Dijk'in da sıkça vurguladığı bir konudur. Aşağıda bu araştırma yöntemini daha yakından görüp tartışacağız. Ama burada önemle vurgulamamız gereken nokta, artık nitel ve nicel analiz ikiliğinin katı bir ayırım olmaktan öte, gereğinde birarada kullanılabilecek metodolojik eğilimler olduğunun öneminin anlaşılıyor olmasıdır.

Uluslararası Haberlerin Yapısı (*The Structure of International News*). van Dijk edebiyat analizleri kökenli bir akademisyen. Metin analizi ve dil konusundaki çalışmalar içinde yetişmiş. 1983 yılında *Journal of Communications* dergisinin Ferment sayısında yayınlanan 'Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News' (Söylem Analizi: Gelişimi ve Haberlerin Yapısına Uygulanması) adlı makalesi konu ile ilgili araştırmacıların kısa zamanda dikkatini çekmiş 1988 yılında yayınlanan 'News as Discourse' (Bir Söylem Olarak Haber) adlı kitabında yazar, haber söylemi konusundaki kuramsal ve metodolojik bakışım özetlemiş. Yine aynı yılda yayınlanan 'News Analysis' (Haber analizi) adlı kitapta ise bu yöntemle yapılmış çalışmalardan dört örnek yer almakta. Bu örneklerden üçü Hollanda basınında belli konuların ele alınış biçimleri ile ilgili. Bu sorunlar Hollanda'nın güncel sorunları ve çoğu azınlıklara ilişkin. van Dijk bu çalışmalarda sözü edilen sorunları ele alırken Hollanda basınının, o günün siyasal söylemlerinden yararlanma biçimini sergilemekte, yani haberde ideolojik olanı gösterme çabasıyla yapılan çalışmalar.

Yukarıda sıkça vurguladığımız gibi kitle iletişimi süreci, ancak metinlerin hazırlanması ve okunması ile bütünlüklü bir süreç olarak kavrandığında anlaşılabilir. Bu tarz bir yaklaşımı van Dijk'in söylem analizinde görüyoruz. Van Dijk bu analiz biçimini yazılı basın haberlerinden yola çıkarak geliştirmiş, ancak bazı değişikliklerle görsel basın haberciliğinin söyleminin yapısını kavramakta da işlerliği olabilecek bir analiz biçimi olduğu görüşündeyiz. Şimdi araştırmacının metodunun ana prensiplerini kısaca özetleyelim.

van Dijk'in vurgusu öncelikle haberin söylemin bir bütün olduğu yönünde. Haberlin söylemsel yapısını oluşturan parçacıklar tek tek önemli olsa da (haberde ideolojik olanı göstermek açısından), tüm bu parçalar ancak söylemin bütünsel yapısı içinde anlaşılır olabilmektedir. Haber söyleminde mikro ve makro yapısal özellikler ayırdetmek mümkün. Makro yapıyı oluşturan, fotoğraflar, başlıklar, altbaşlıklar, haberdeki tematik hiyerarşi, ve şematik biçim. Hansen ve Murdock'un çalışmasından söz ederken başlıkların okuyucuya genel bir çerçeve sunmak açısından öneminden söz etmiştik. Alt başlıkların ve haber girişinin (lead) de benzer bir işlevi vardır.

Her haber metni belli temaların hiyerarşik örgütlenmesinden oluşur. Bu hiyerarşik örgütlenme içinde önemlilik atfedilen temalar önden, de-

taylar ise sonradan verilir. Bazı belirli temaların metinsel yapı içinde öne geçmesi, bir açıdan habere konu olan olayların anlamlandırılmasında egemenliğini kurması, van Dijk'a göre okuyucunun bilişsel yapısı üzerinde de etkili olur. Daha önce örnek verdiğimiz çalışmalarda sözünü ettiğimiz 'çerçeveler' makro yapılar aracılığı ile kurulur. Haberlerin hiyerarşik tematik yapısı içinde dengelilik, tarafsızlık, nesnellik gibi profesyonel normlar silinir. Siyasal ve kültürel yapı içinde egemenliğini ve inanılrlılığını kuran söylemler, alıntılar aracılığı ile haberin hiyerarşik tematik yapısı içinde, tekrar inanılrlılıklarını kurarlar.

Haberlerin şematik yapısı ise 1. özet ve 2. hikaye örgüsü yani ana metinden oluşur. Başlıklar, alt başlıklar ve giriş haberin özetini okuyucuya verir. Ana metin ise durum (situation) ve yorumlardan (comments) oluşur. Durum habere konu olan ana olay ve onun sonuçlarından oluşur. Ayrıca, belli arkaplan (background) bilgisi, olayın geçtiği ortama ilişkin bilgiler, olayın hemen öncesine ilişkin bilgiler de burada gruplanabilir. Haberlerin ana metninin önemli bir kısmını da yorumlar oluşturur. Akredite kaynakların ve olaylara katılan tarafların yaptıkları değerlendirmeler ve dile getirdikleri beklentiler de burada gruplanabilir. Her haber metninde tüm bu şematik kategorilerin hepsi birarada yer almaz. van Dijk'ın söylem analizini kullanarak Türk yazılı basın haberleri üzerinde yaptığımız çalışmada, adliye haberlerinde olayların arkaplanına (background) ilişkin hemen hemen hiç bilgiye yer verilmediği gözlenmiştir. Diğer yandan, Türkiye'nin uluslararası örgütler (özellikle AT) ile ilişkilerini konu alan haberlerde ise haber metnlerinin büyük ölçüde kaynak söylemlerinden aktarmalardan oluştuğu ve yine olayların bağlamına ve geçmişine ilişkin bilgilere yer verilmediği görülmüştür (İnal, 1992).

Haberin mikro yapısı ise, haber metnlerinin sentaksı, sözcük (lexical) seçimleri, ve retorik özelliklerinden oluşur. Haber metnlerinde cümle ve cümlecikler arasında genelde açık bir nedensel ilişki bağı bulunmaz. Nedensel ilişkiler haber metnlerinde yerini fonksiyonel ilişkilere bırakmıştır. Klasik öykü anlatımında neden sonuç ilişkisine dayanan olay akışı haber metnlerinde pek sık görülmez. Diğer yandan fonksiyonel ilişkilerin kurulması haberi yazan ve okuyan arasında ortak bir ideolojik ve kültürel paylaşımı gerektirir. Anlam ilişkileri kurulurken boşluklar bu ortak çerçeve aracılığıyla doldurulur. Bu tarz bir yapılanma, bizi ideolojinin hangi yollarla yeniden üretildiği konusundaki tartışmalara götürür.

Haberin sentaktik yapısı içinde belli kişi ve kurumların eylemlerinin pasif cümleler aracılığı ile aktarılması yine haberde ideolojik olamn açığa çıkarılması açısından önemlidir. Hırsızlar tutuklanır, cezalar verilir... Bu tür cümle yapılarında eylemlerin sorumlusu olan kurum ve kişiler açıkça belirtilmez. Ortak birikimsel kültür, bu tür cümlelerin okunmasında referans oluşturur. Yine haberlerde ideolojik olanın yakalanmasında gazetecilerin sözcük seçimleri de son derecede önemlidir. Çok klasik bir örnekle

'özgürlük savaşçısı' ve 'gerilla' sözcükleri arasındaki seçim gazetecinin ideolojik konumuna, siyasal tercihine ilişkin bir seçimdir. Aslında ideolojik olarak nötr bir dil olabileceğini varsaymak aynı zamanda habercilikte mutlak bir nesnellik olabileceğini de varsaymak demektir ki, bir önceki bölümdeki tartışmalar gözönüne alındığında bunun pratikte olanaksız bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

Haberin retoriğine gelince; gazeteci sayılar, istatistikler vererek ikna edici olmaya çalışır. Bu yolla haberde hakikatin (truth) yansıtıldığı savunulur. Görgü tanıklarının ifadelerine başvurulur. Daha önce belirttiğimiz gibi alıntılara başvurma haberde tarafsızlığı sağlamanın en genel geçer yoludur. Fakat diğer yandan alıntılar, akredite kaynakların söylemlerinin haberin tematik yapısını belirleyen bir öge olarak devreye girmesi ile sonuçlanır. Daha önce Hall ve diğ. çalışmasını özetlerken belirttiğimiz gibi, bu durumlarda, tarafsızlık ve dengelilik ilkesi tersine döner ve iktidar/güç sahibi 'birincil tanımlayıcıların' söylemlerinin haberlerde yeniden üretilmesi ile sonuçlanır.

van Dijk'in söylem analizinin önemli noktalarını bu şekilde belirttikten sonra araştırmacının 'Uluslararası Haberlerin Yapısı' üzerinde yaptığı çalışmanın bulgularına geçebiliriz. Bu çalışmanın amacı aynı olayın tüm dünya basınında haber olması sırasında ortaya çıkan benzer söylemsel özellikleri sergilemek. Başka bir deyişle 'Farklı dillerde, farklı kültürlerde de olsa tüm dünya yazılı basın haberciliği benzer yapısal özelliklere mi sahip?' sorusunu cevaplamak.

Araştırmacının önceden saptayıp örnekleme giren gazetelerle yazışarak birer nüsha istediği üç gün içinde beklenmedik iki olay araştırmaya yön vermiş. Birinci olay 14 ekim tarihinde Bechir Gemayel'in Lübnan'da öldürülmesi, ikinci olay ise ertesi gün bir trafik kazasında Grace Kelly'nin ölümü. Siyasal yönü ağırlıklı olması nedeniyle birinci olay araştırmanın konusunu oluşturmuş ve Gemayel'in ölümüne ilişkin haberler tüm dünya basınında incelenerek benzer ve farklı yapısal özellikleri sergilenmeye çalışılmış. 99 ülkeden toplanan 252 gazete incelenmiş. Türk basınından da Milliyet ve Tercüman gazeteleri örnekleme dahil edilmiş. Çalışmada bu geniş örneklem üzerinde nicel bir analiz yapılmış. Haberlerin kapladığı yer, yereldikleri sayfa, fotoğrafların büyüklüğü, başlıkların eğilimi, ana temalar, ana aktörler ve haber kaynakları değerlendirilmiş.

Analiz sonuçlarına göre 1. Dünya ve 3. Dünya basını arasında belirgin bir fark ortaya çıkmamış. Ancak kültürel farklılıklara göre ve popüler ve ciddi basın arasında belli yapısal farklılıklar görülmüş.

Haberlerin tematik analizi daha dar bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş. Bulgulara göre tüm haber metinleri ana olaya ilişkin bir tema etrafında örülmüş. Hemen hemen tüm haberlerde arkaplan bilgisi minimum

Yanlışlık
 düzeyde. Az da olsa yer verilen arkaplan bilgisi ise kalıplaşmış bir bilgi ve tüm dünya basınında benzer biçimlerde sunulmuş. Yorumlar gazetelerin Arap ya da İsrail yanlısı oluşlarına göre farklılaşmış. Ancak Gemayel'in İsrail hükümeti ve ABD hükümeti ile kurulu yakın bağları haberlerde tamamen gözardı edilmiş. Tüm gazetelerde Gemayel'in öldürülme nedeni olarak ona karşı varolan husumet gösterilmiş, ancak bu husumetin tarihsel nedenlerine hemen hiç değinilmemiş. van Dijk bu sunumu şöyle özetliyor:

X
 "Görünüşe göre, Lübnan dramının karmaşıklığı, tematik olarak hristiyanlar ve müslümanlar, dostlar ve düşmanlar, şiddet ve öç gibi az sayıda şematik kategoriye indirgenmiştir.

....
 Sonuçta, yaptığımız tematik analiz, bir devlet başkanının öldürülmesi gibi bir olayın, nasıl standartlaştırılarak, klişeleştirildiğini teyit etmiştir." (1988:84-91)

Haberin şematik yapısı incelendiğinde, 1. Dünya ülkelerinin basınının arkaplan bilgisine daha fazla yer ayırdığı ortaya çıkmış, ancak bu yine ajans haberlerinden adapte edilen standart bir çerçeve içinde sunulmuş. Metin içindeki cümlecikler arasındaki bağ daha önce sözü edildiği gibi fonksiyonel ilişkilere dayanıyor. Ancak popüler basın klasik hikaye anlatımındaki nedensel ilişkileri de haberlerinde kullanmış. Haberlerin sözcük (lexical) seçimleri politik jargondan etkilenmiş. Gemayel anlatılırken olumsuz özellikleri geçmişe ilişkin olarak verilirken, olumlu özellikleri o döneme ait özellikler olarak belirtilmiş. van Dijk'a göre haberlerin dili Ortadoğu'daki karışıklığı yansıtmakta... Haberin ikna edici öğeleri olarak doğrudan gözlemlere, tanıklarla görüşmelere, alıntılara, görsel tasvirlerle, ve sayılara başvurulmuş, Çoğunlukla fotoğraflarda Gemayel'in elde taşınan fotoğrafları verilmiş ve bu yolla ona olan destek yansıtılmış.

Olaya ilişkin haberlerde özellikle 3. Dünya ülkelerinin basınının büyük ajanslara bağımlı bir konumda oldukları ortaya çıkmış. AP ve AFP 3. Dünya ülkelerinin en çok kullanıldığı ajanslar. UPI ve Reuter ise eşit olarak kullanılmakta. Batılı ülkelerin ajans bağımlılığı kısmen de olsa az; diğer yandan bu ülkelerin basını correspondentlardan da çokça yararlanmakta. Bulgulara göre dünya yazılı basın haberciliğinde gözlenen bu yapısal benzerlik, ve tekdüzelik tüm dünya basınının, kısmi farklılıklar da olsa sonuçta büyük haber ajanslarına bağımlı konumda olmasından kaynaklanmakta. van Dijk araştırmanın bulgularını şöyle özetliyor.

“Bundan dolayı, basındaki uluslararası haberlerin standartlaştırılmasını birbiriyle ilintili iki etkenin açıkladığı sonucuna varılabilir. Birincisi haber söyleminin üretimi ve yapılarına ilişkin

küresel olarak yayılmış, üstü örtük bir gazetecilik kodu, ikincisi ise bu kodun yayılmasına yardım eden Batılı haber medyasının kaynak ve örnek sıfatıyla oynadığı kapsamlı roldür.” (1988a:130-1)

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız yaklaşımlar ve çalışmalar, temelde haber metninin yapısal özelliklerinin haberin üretim sürecinde saklı olduğu anlayışı üzerine kurulmuştur. Habercilik zamansal ve mekansal sınırlamalara karşı ve bunların üstesinden gelme çabasıyla örgütlenmiş bir uğraştır. Bu sınırlılıklar sonunda gazeteciler, kaynak kişi ve kurumlara bağımlı bir konumda işlerini sürdürmek durumunda kalırlar; zira zamansal ve mekansal sınırlamaları aşmanın tek yolu kaynaklarla kurulan sürekli ve düzenli bir ilişkilerdir. Ayrıca daha önce çeşitli biçimlerde belirttiğimiz gibi, haberde dengeliliği, nesnelliği ve tarafsızlığı sağlamanın en sağlam yolu yine kaynaklardan alınan bilgilerin haber metnlerinde alıntılar aracılığı ile verilmesidir. Yani bir yanda günlük rutin ve pratikler, diğer yanda profesyonel normlar ve haber değerleri kaynak kişi ve kurumların sözlerinin ve söylemlerinin haberler aracılığı ile okuyucuya aktarılması ile sonuçlanır.

Haber üretiminin bu şekilde kavramsallaştırılması bizi önemli bir soruya yöneltir. Haber metnlerinde kimlerin söz ve söylemleri haberin kendi söylemsel yapısı içine sızıp egemenliğini ve güvenilirliğini kurar? Çoğulcu yaklaşımların dayandığı ilkeleri kabul ettiğimizde, toplumda çeşitli grupların seslerinin bir yansıtıcısı olmalıdır basın ve yayın organları. Oysa yukarıda incelediğimiz çalışmalarda gördüğümüz gibi ve detaylı olarak tartışma olanağı bulamadığımız pek çok çalışmada da belirtildiği gibi, haber metnlerinde yansıtılan söylemler siyasal ve ekonomik yapı içinde iktidar/güç sahibi kişi ve kurumlara aittir. Egemen çevrelerin olaylara ilişkin durum tanımları gazeteciler için olayları ele alırken temel çerçeveleri oluşturur. Bu çerçevelerin sınırları içinde değişik siyasal parti, grup, uzman görüşlerine yer verilmesi, haberde dengelilik ilkesine görünürde bir uygunluk sağlasa da, karşıt söylemlerin, farklı çerçevelerin haber metnlerine sızmasını engeller. Sonuçta, varolan siyasal ve kültürel yapı içinde üretilen durum tanımları haber metnlerinde yeniden kurulur, aktarılır, ama statükoyu sarsıcı, dönüştürücü grup ve kişilerin -ki bunlar çoğunlukla azınlıkta kalanlardır- olayları ele alış ve değerlendiriş biçimleri haberin sözünün dışında kalır.

Hall ve diğ., İngiltere'deki ekonomik krizin ve buna bağlı olarak gelişen siyasal meşruiyet krizine karşı otoriter popülist söylemin, sokak soygunları olayı özelinde nasıl üretildiğini sergilemiştir. Hukuk ve düzenin güçleri, yani polis ve yargıçların sokak soygunu olaylarından söz ederken bunları İngiltere'nin düzenine bir tehdit olarak ele almaları ve tehdidin,

suçlular üzerinde baskının artırılması ve daha fazla polis gücü ve denetimle, ağır cezalarla uzaklaştırılacağını savunmaları, basın da bu olayları ele almasında temel eksenini belirlemiştir. Hall ve diğ. göre, basın, bu kaynak kişilerin sözlerini halkın diline dönüştürmüş ve 'halk böyle istiyor' şeklinde bir sunumla aslında halkın içinden çıkmayan görüşleri ona maletmiştir. Siyasetçiler ve basın arasındaki karşılıklı ilişkiler sonunda yargıçlar da, kendi ürettikleri bu söylemi, halka referans yaparak karalarında kullanmışlar ve böylece ideolojik bir kapanma oluşmuştur.

Siyasetçiler ve basın arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin içinde olduğu tarihsel ve toplumsal bağlamdan soyutlayarak tanımlayan her yaklaşımın yetersizliği açıktır. 'Basın mı siyasal süreci etkiliyor, yoksa siyasetçiler mi basına yön veriyor?' tarzında çizgisel nedensel ilişkiler aramak amacı ile bu süreci sorgulamak yerine, bu ilişkinin karışıklığa dayandığını ve anlaşılması için ardında yatan ekonomik, siyasal, kültürel dinamikleri anlamak gerektiği açıktır.

Ekonomi politik yaklaşımının önde gelen sözcülerinden biri olan Murdock'da son çalışmalarında, haber metinlerini özet açıklamalardan kurtarmanın ve ekonomik dinamiklerin metinsel özelliklere hangi biçimlerde yansıdığını göstermenin önemini vurgulamaktadır.. Ayrıca, haber üretimi pratiklerinin önemini sıkça vurgulamakta, kısacası haber metinlerini üretim sürecine oturtan bir anlayışla okuyup anlamlandırmanın önemine değinmektedir. Yukarıda özetlediğimiz çalışmada da amaç İngiltere'de otoriter popülist söylemin basına yansıma biçimini sergilemektir. Hall ve diğ.'nin çalışmalarına benzer biçimde Murdock ve Hansen de haber metinlerini ele alırken, siyasetçi ve muhabir arasındaki ilişkiyi toplumsal bağlamına oturtarak değerlendirmişlerdir.

Murdock ve Hansen siyasal süreç içinde üretilen söylemlerin haberin diline nasıl girdiğini ve haberin söylemsel yapısı içinde nasıl yeniden üretildiğini sergilemişlerdir. van Dijk'ın söylem analizi ise, kaynak kişi ve kurumların söylemlerinin, haberin kendi söylemsel yapısı içinde nasıl biçimlendiğini göstermeyi amaçlar. Haberlin dili aslında siyasal ve kültürel olanın dilidir. Soyut bir nesnelliğin varlığından asla söz edilemez. van Dijk bu görüşünü şöyle vurgular:

"Örneğin, Gemayel'in ve Lübnan'daki politik durumun sunuluş biçimi büyük olasılıkla değer yargılarından arınmış olamaz. Gemayel'in tarafsız bir tanıtımı onun iç savaş sırasındaki tutumunun eleştirisini içermez ve bu tarz bir mesafeli sunumun kendisi bizatihi yorum içerir." (1988a; 124)

İkinci bölümde kitle iletişim kavramsallaştırmasının araştırmacıları içine sürükleyeceği dar çerçeveleri ve sınırlı yaklaşımları kırma gereğinden söz ettik. Ve bunun yolunun dinamik bir 'iletişim' kavramsallaştır-

masından geçtiğini vurguladık. Dilin pratik kullanım biçimlerini yani söylemsel pratikleri oluştukları siyasal, ekonomik ve kültürel yapılanma içinde görmeye çalışan her yaklaşım haber olgusuna, haberin dili ve söylemine, gazeteci kaynak ilişkilerine bu anlayış ile yaklaşır. Ancak böyle bir yaklaşımla haber metinleri, hazırlandıkları süreçten koparılmaz. Haberin üretimini sadece bir örgütsel pratik olarak görmek, haberi siyasal ve kültürel süreçlerin dışına atmak demek olur ki, böyle bir yaklaşım iletişimi kompartmanlara ayırarak, üretimi değişkenlere indirgeyerek kavramaya çalışmak gibi sınırlı bir yaklaşımla sonuçlanır. İncelemeye haberden ve kitle iletişim kurumlarından başlamak yerine, siyasal ve kültürel yapılanma içinde varolan söylemsel pratiklerden ve dilin kullanım biçimlerinden başlamak, bizi habercilik olgusunu da farklı bir açıdan ele almaya zorlayacaktır. Bugün kitle iletişim kuramları içinde varlığını sürdüren yaklaşımların sarsılıp dönüştürülmesinin bir yolu da budur, belki de kaçınılmaz yolu...

KAYNAKÇA

- Bennett, R., ve Edelman, M., (1982) Toward a new political narrative *Journal of Communication*, 35 (3), 156-171.
- Bruck, P.A. (1989). Strategies of peace, strategies for news research. *Journal of Communication*, 39(1), 108-127.
- Coward, R., ve Ellis, J., (1985). *Dil ve Maddecilik: Semiyolojideki Gelişmeler ve Özne Teorisi*. E. Tarım (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Culler, J., (1985). *Saussure*. N. Akbulut (Çev.), İstanbul: Afa Yayıncılık A.Ş.
- Dahlgren, P., (1992). *Introduction*. P. Dahlgren ve C. Sparks (Ed.), *Journalism and Popular Culture*. London: Sage.
- Eagleton, T., (1991). *İdeology: An Introduction*. London: Verso.
- Elliott, P., Halloran, J.P., ve Murdock, G., (1970). *Demonstrations and Communication: A Case Study*. Hamonsworth: Penguin Books.
- Etterna, J.S., ve Glasser, T.L., (1988). Narrative form as moral force: The realization of innocence and guilt through investigative journalism. *Journal of Communication*, 38, (3), 8-26
- Fang, Y.J., (1994). Riots and demonstrations in the Chinese press: a case study of language and ideology. *Discourse and Society*, 5 (4), 463-481.
- Fiske, J., (1987). *Television Culture*. London: Routledge
- Fiske, J., (1991) Semiological Struggles. *Communication Yearbook*. 14. 33-39
- Galtung, J., ve Ruge, M., (1988). Structuring and selecting news. S. Cohen ve J. Young (Ed.) *The Manufacture of News*. G.B.: St. Edmundbury Press Ltd.
- Garnham, N., (1983). Toward a theory of cultural materialism. *Journal of Communication*, 33 (3), 314-329.

- Garnham, N., (1990). *Capitalism and Communication*. F. Ingils (Ed.) G.B.: Sage Publication.
- Glaskow University Media Group (1983). *Really Bad News*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Golding, P., ve Murdock, G., (1991). Culture communications and political economy, J. Curran ve M. Gurevitch (Ed.). *Mass Media and Society*, G.B.: Edward Arnold.
- Graber, D., (1994). The infotainment quotient in routine television news: a director's perspective. *Discourse and Society*, 5 (4), 483-508.
- Hackett, R.A., (1983). Decline of a paradigm: Bias and objectivity in news media studies. *Mass Communication Review Yearbook*, 5., 251-274.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B., (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: The Mac Millan Press Ltd.
- Hall, S., (1982) The rediscovery of ideology: Return of the repressed in media studies. M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Wollacott (ed.) *Culture, Society and the Media*. New York: Methuen
- Hall, S., (1984) Cultural studies and the center: Some problematics and problems. D. Hobson, A. Lowe ve P. Wills, (Ed.) *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson Co.
- Hall, S., (1991) Old and new identities, old and new ethnicities. A.D. King (Ed). *Culture, Globalization and the World-System*. New York: Mac Millan Education Ltd.
- Hansen, A., ve Murdock, G., (1985). Constructing the Crowd: Popular Discourse and press Presentation. V. Mosco ve J. Mosco (Ed.) *The Critical Communication Review*. New Jersey: Abex
- Holsti, O.R., (1968) *Content Analysis for Social Sciences and Humanities*. Canada: Addison Wesley Publ. Comp.
- İnal, A., (1992). *An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production*. Basılmamış doktora tezi. Ankara: ODTÜ
- İnal, A., (1994) Haber üretimi sürecine farklı iki yaklaşım *İlefl Yıllık*. Ankara
- Jensen, K.B., (1987) News as ideology: Economic statistics and political ritual in television network news. *Journal of Communication*, 37 (1), 8-27
- Kristeva, J., (1989) *Language the Unknown: An Initiation into Linguistics*. A.M. Menke (Çev.) London: Harvester Wheacheaf
- Luck, C., (1989) Packaging Chernomly. *European Journal of Communication*, 4 (4)
- Murdock, G., (1980) Class, power and the press: Problems of conceptualization and evidence. H. Christon (Ed.) *The Sociology of Journalism and the Press*. G.B.: J.H. Brookers Ltd.
- Shudson, M., (1986) Deadlines, datelines and history. *Reading the News*. New York: Pantheon Books

Saussure, F., (1985) *Genel Dilbilim Dersleri*. C. Bally ve A. Sechehaye (yayımlayanlar), B. Vardar (Çev.). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları

— Sigal, L.V., (1986) Sources make the news. *Reading The News*. New York: Pantheon Books.

— Tuchman, G., (1978) *Making News: A Study in the Construction of Reality*. London: Collier MacMillan Publ.

Journal f Van Dijk, T.A. (1983) Discourse analysis: Its development and application the structure of news. *Journal of Communication*, 33 (2), 20-43

Van Dijk, T.A. (1988a) *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publ.

Van Dijk, T.A. (1988b) *News As Discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publ.

Volosinov, V.N., (1973) *Marxism and the Philosophy of Language*. L. Matejka ve I.R. Titunik (Çev.), New York: Seminar Press Inc.

Woods, R., (1977) Discourse analysis. *Ideology and Consciousness*, 2 Autumn, 57-79